

طرح توسعه پایدار منظومه روستایی بخش مرکزی شهرستان طارم

فصل نخست (مقدمه): روش مطالعه طرح (روش ها و فنون تحقیق)

۱ ۱ - فصل نخست (مقدمه: روش مطالعه، روش ها و فنون تحقیق)

۱ ۱ ۱ مقدمه

تاریخ بشریت در گذر از عصر کشاورزی به عصر صنعتی دچار تغییرات و تحولات بنی ادین شد. تغییراتی که چهره جغرافیای جهان را از چشم انداز غالب روستایی - عشایری با تولیدات محدود کشاورزی - دامداری به چشم انداز غالب شهری با تولیدات انبوه صنعتی تغییر داد. در این تحولات بنیادین و با شیوع مهاجرت عظیم از روستاها به شهرها عموماً از جمعیت روستاها کاسته شد و بر جمعیت شهرها افزوده شد.

تغییرات مکانی جمعیت از روستاها به شهرها موجب ایجاد تغییرات عمده فضایی در سطح کشور شد. نقش نقاط شهری در شبکه فضای ملی هر روز پررنگ تر و نقاط روستایی به صورت محوتر درآمد. این تغییرات در مقیاس ملی به عللی چند صورت تاسف انگیزی به خود گرفت. اولین مساله انباشت عظیم سرمایه های ناشی از فروش نفت در شهرها و عدم صنعتی شدن شهرها به صورت واقعی بود. در واقع شهر به علت عدم تولید اشتغال در سطح انبوه نیازی به مهاجرین گسترده روستایی نداشت ولی به علت تمرکز درآمدهای نفتی جاذبه شدیدی برای روستاییان در حال ازدیاد شدید، ناشی از توسعه وضعیت بهداشتی و مهار بیماری های مسری، داشت. حاشیه نشینی، مشاغل غیررسمی و گسترش پهنه های فقر شهری پاسخ اجتماعی - فضایی شهر به این تغییرات بود. پاسخ روستا به این تغییرات مکمل پاسخ شهر بود. عدم صنعتی شدن واقعی کشاورزی در هر سه بخش عمده زراعت، دامداری و باغداری باعث رها شدن منابع روستایی و بلااستفاده ماندن ثروتهای طبیعی شد. از طرف دیگر روستاهای زیادی به خاطر مهاجرت های شدید از جمعیت خالی شدند و روستاهای دیگری به محل زندگی پیرمردان و پیرزنان تبدیل شدند

در واقع صنعتی شدن ناقص کشور ساختار اقتصادی - جمعیتی روستاها و شهرها را برهم زد. با برهم خوردن ساختار اقتصادی - جمعیتی روستا ساختار اجتماعی - فرهنگی آن نیز دگرگون شد. با گسترش شبکه های حمل و نقل و ورود اتومبیل به روستاها، ساختار ارتباطی و به تبع آن ساختار کالبدی آن دگرگون شد و روستاها با سرعت هویت مکانی - تاریخی را از دست دادند بدون آنکه هویت جدید قدرتمندی را کسب کرده باشند

تا قبل از عصر صنعتی و ورود وسایل نقلیه موتوری به زندگی مردم روستایی، تامین خدمات مورد نیاز روستا براساس مسافت قابل پیمایش با پا و حیوانات اهلی صورت می گرفت. روستاهای بزرگ مکانی برای ارائه برخی خدمات مورد نیاز سایر روستاهای کوچک بودند. با ورود وسایل نقلیه ای مانند مینی بوس و در مراحل بعد موتورسیکلت و اتومبیل ابعاد فاصله - زمان دچار تحول شدیدی شد. به علت تمرکز جغرافیایی امکانات در شهرها و تاثیر این تمرکز جغرافیایی بر استفاده بهینه از زمان، این تحول با تضعیف ارتباطات بین روستایی به تقویت ارتباط خطی بین روستاها و شهر منجر شد.

ارتباط بین روستاها با همدیگر و روستاها با شهر عموماً تابعی از اندازه شهر مرکزی، میزان و نوع صنعتی شدن آن و میزان خدمات موجود در مراکز عمده روستایی است. وجود صنایع هم پیوند با کارکردهای اقتصادی روستایی می تواند

باعث تقویت وضعیت اقتصادی روستاها به لحاظ انباشت سرمایه، هرچند محدود، شود. این تقویت وضعیت اقتصادی، با تقویت یک بخش و تضعیف و یا حتی حذف برخی بخش های دیگر، می تواند باعث تغییرات در ساختار اقتصادی روستا شود.

بازتعریف نقش نقاط روستایی در فضای محلی- منطقه ای و ملی و دستیابی به توسعه یکپارچه و پایدار مستلوم شناخت نحوه تاثیر عصر صنعت بر روستاهای هر منطقه با توجه به ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، ارتباطی، کالبدی و فضایی است. از طرف دیگر توجه به تفاوتها و نابرابریهای ناحیه ای و مکانی در توسعه روستایی لازم است^۱. با در نظر گرفتن اصول فوق ضمن نگهداری جمعیت معقول می توان از منابع روستایی به صورت صحیح استفاده کرد و ارتباط سیستماتیک روستا با نقاط روستایی دیگر، شهرهای مرکزی و سایر نقاط جمعیتی کشور را برای داشتن نقش مفید و موثر در فضای ملی بازتعریف کرد. این امر علاوه بر بازتعریف نقش روستا نیازمند بازتعریف نقش شهرها و به خصوص شهرهای کوچک و متوسط است؛ شهرهایی که ارتباط تنگاتنگی با محیط روستایی پیرامون خود دارند و هرگونه تغییر و تحول عمده در آنها می تواند ساختارهای موجود در محیط روستایی را تحت تاثیر شدید خود قرار دهد

نمودار ۱: تغییر و تحول در ساختارهای روستایی در گذر از عصر کشاورزی به صنعتی و انتظار از برنامه ریزی در عصر ارتباطات

^۱ برداشت آزاد از: محمد رضا رضوانی، تحلیل تفاوتهای مکانی در توسعه نواحی روستایی استان زنجان، نشریه علوم جغرافیایی، ش ۳ و ۴، ۱۳۸۳

۱ + ۴ طرح مساله

تحولات و دگرگونی‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دهه های اخیر متأثر از گرایشات نوین سازی و رویکردهای به اصطلاح مدرنیستی نظیر اصلاحات ارضی همسو با افزایش قیمت نفت و جلب توجه افراطی تصمیم گیران و برنامه ریزان به شهرها سبب گردیدند تا ساختار و سازمان فضایی شبکه سکونتگاهی کشور روندی تدریجی به خود گیرد. به طوریکه به جهت عدم آرایش مکانی- فضایی و فقدان نظام سلسله مراتبی کارا عرصه های زیستی روستایی با واپس ماندگی، جمعیت گریزی و به عبارتی انهدام رو به رو گردد^۱

تحولات اخیر تأثیرات خود را بر کل سکونتگاههای کشور و به تبع آن بر سکونتگاههای واقع در بخش مرکزی شهرستان طارم، واقع در استان زنجان، گذاشته است. براساس تحقیق انتشار یافته درباره وضعیت توسعه یافتگی در ۴۴ دهستان استان زنجان در سال ۱۳۸۳، وضعیت توسعه یافتگی سه دهستان واقع در بخش تفاوت‌های عمده ای را با یکدیگر نشان می دهد. بر اساس همین تحقیق^۲ دهستان گیلوان مقام چهارم، دهستان آب بر مقام دهم و دهستان درام مقام چهل و دوم را به خود اختصاص داده اند. میزان توسعه یافتگی دهستانهای گیلوان و درام تفاوت عمده ای را نشان می دهد و حاکی از وجود تفاوت‌های فاحش فضایی-اقتصادی در بخش مرکزی شهرستان طارم هست. مقایسه آمارهای سال ۱۳۹۰ با سال ۱۳۸۵ نیز حاکی از ادامه این روند در سالهای اخیر است. به طوریکه از جمعیت دهستان درام در طول ۵ سال حدود ۲۴ نفر کاسته شده است. دهستان آب بر نیز علیرغم افزایش تعداد مطلق جمعیت، ۳۳ نفر از زنان خود را از دست داده است. نکته قابل توجه اینکه در دهستان درام نیز تعداد مردان افزایش داشته است و این کا هش جمعیت زنان دهستان است که باعث کاهش در کل جمعیت دهستان نسبت به سال ۱۳۸۵ شده است. این امر تأثیر خود را در شاخص نسبت جنسی گذاشته است و نسبت جنسی استان، شهرستان، بخش مرکزی شهرستان طارم و دهستانهای مرتبط به شدت بالا رفته است.

جدول ۱: تفاوت‌های آماری بین سرشماری سالهای ۸۵ و ۹۰ و نسبت جنسی در این دوسرشماری

نسبت جنسی	جمعیت (۹۰-۸۵)	مرد (۹۰-۸۵)	زن (۹۰-۸۵)	تعداد خانوار (۹۰-۸۵)	نسبت جنسی ۸۵	نسبت جنسی ۹۰
استان زنجان	+۵۱۱۳۳	+۲۷۴۹۳	+۲۳۶۴۰	+۵۰۶۹۱	۱۰۰	۱۰۱
شهرستان طارم	+۲۶۵۲	+۱۷۰۹	+۹۴۳	+۲۴۶۴	۱۰۰	۱۰۳
بخش مرکزی	+۱۷۴۳	+۱۱۰۸	+۶۳۵	+۱۵۵۶	۱۰۱	۱۰۴
دهستان آب بر	+۳۸	+۷۱	-۳۳	+۲۳۱	۱۰۶	۱۱۰
دهستان درام	-۲۴	+۵۲	-۷۶	+۱۹۵	۹۸	۱۰۴
دهستان گیلوان	+۲۱۶	+۱۸۶	+۳۰	+۵۰۷	۱۰۱	۱۰۴
شهر آب بر	+۱۵۱۳	+۷۹۹	+۷۱۴	+۶۲۳	۹۹	۱۰۲

*منبع: محاسبات انجام شده توسط مشاور براساس سرشماریهای ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

^۱ فرهاد عزیزپور-آرمین محسن زاده، نظریه ها و رویکردهای سازمانیابی فضایی سکونتگاههای روستایی، ۱۳۹۱، ص ۱۲۲

^۲ محمدرضا رضوانی، تحلیل تفاوت‌های مکانی در توسعه نواحی روستایی استان زنجان، نشریه علوم جغرافیایی، ج ۳، ش ۳ و ۴، بهار و تابستان ۱۳۸۳

با توجه به تولید حدود ۳۲٪ زیتون کشور در شهرستان طارم و ۴۵٪ گوجه فرنگی، ۳۸٪ برنج، ۴۳٪ صیفی جات و ۳۶٪ پیاز استان زنجان در این شهرستان، ارتباطات اقتصادی منظومه با زنجان و سایر نقاط کشور به خصوص استان گیلان قابل توجه است.

مهاجرت‌های گسترده اهالی به استان گیلان، با تاکید بر شهر رشت، باعث ایجاد ارتباط اجتماعی- اقتصادی ویژه بین منظومه و استان گیلان شده است. حفظ ریشه‌های فرهنگی مهاجرین خارج شده باعث شده است که مهاجرین برای پیوندهای خویشاوندی و زناشویی به منظومه مراجعه کرده و با آشنایان خویش در مبدأ ازدواج کنند. این ویژگیها به انتقال زنان ساکن در منظومه به استان گیلان منجر شده است. امری که نتایج آن در جدول شماره یک و کاهش تعداد زنان شهرستان به وضوح قابل مشاهده است. به نظر می‌رسد این امر با مهاجرت خانوادگی و اسکان یک مرد برای کارهای کشاورزی در روستاها نیز ارتباط داشته باشد.

همچنین ارتباط فرهنگی اهالی با مناطق ترک نشین کشور در مراسمات مذهبی- سنتی قابل مشاهده است. استفاده از آشیق‌ها استان آذربایجان شرقی در مراسمات عروسی و اشتراک در مراسمات مذهبی شهر زنجان از نمونه‌های بارز این پیوندها است.

۱-۳ پیدایش مفهوم منظومه‌های روستایی در ادبیات برنامه ریزی ناحیه ای ایران

قبل از ورود به بحث روش تحقیق طرح و آشنایی با فرایند انجام مطالعات از ابتدا تا انتها، لازم است تا به صورت مختصر منظومه روستایی، طرح توسعه پایدار منظومه روستایی و اهداف و مقاصد آن معرفی شوند.

بر اساس مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، پس از تصویب در شورای هماهنگی عمران روستایی کشور متشکل از سازمانهای اجرایی فعال در مناطق روستایی و کمیسیون امور زیر بنایی دولت، در دی ماه ۱۳۷۸ در رابطه با سازمان دهی فضاهای روستایی بر مبنای آستانه‌های جمعیتی و دسترسی‌ها سه سطح متمایز شده که هر کدام به تناسب قلمرو تجهیز می‌شوند.

سطح پایه در سلسله مراتب مذکور، حوزه‌های روستایی است که بعضاً تعدادی از آنها از مرکزیتی برخوردارند و در قالب یک مجموعه قرار می‌گیرند. همچنین پوشش تعدادی از حوزه‌ها و مجموعه‌ها توسط کانون‌های شهری یا روستا - شهری و یا بعضاً روستایی، منظومه‌ای را تشکیل می‌دهند. بر این مبنای آستانه‌های توسعه در مناطق روستایی متناسب با سطح بندی فضا به قرار زیر است:

الف- حوزه روستایی

حوزه روستایی، از اجتماع چند آبادی هم جوار (۵ تا ۱۰ آبادی) در یک حوزه جغرافیایی پیوسته و محدود شکل گرفته که دارای ۲ تا ۵ هزار نفر جمعیت است. شعاع پوشش مرکزیت حوزه حداکثر ۱۰ کیلومتر و وسعت آن کمتر از کمتر از ۳۰۰ کیلومتر مربع است. خدماتی خاص برای مرکزیت حوزه در نظر گرفته شده و برای دسترسی آسان سکونتگاههای اقماری به آنها، راههای دسترسی باید تأمین و تجهیز شود.

ب- مجموعه روستایی

مجموعه‌های روستایی، تجمعی از چند حوزه روستایی است که به دلایلی به هم پیوسته و وابسته اند قلمرو مجموعه‌ها غالباً منطبق با محدوده بیشتر دهستانها است و جمعیت تحت پوشش آنها حداکثر ۱۰ هزار نفر است. اگر چه برخی از آنها، تحت شرایطی بیش از ۱۰ هزار نفر جمعیت دارند. مرکزیت مجموعه‌ها از موقعیت مکانی - جغرافیایی مناسب با قابلیت‌های پوششی بهتر برخوردار بوده و اغلب دارای جمعیت قابل توجه هستند. طبق استاندارد خدمات رسانی، سطوح میانی در سلسله مراتب خدمات در مراکز مجموعه‌ها استقرار می‌یابند. به طور کلی، محیط روستایی کشور متشکل از

۲۵۰۰ تا ۳۰۰۰ مجموعه روستایی است که هر کدام به طور متوسط ۳ حوزه روستایی و ۲۵ تا ۳۰ آبادی را در بر می گیرد.

ج- منظومه روستایی

وسیع ترین قلمرو فضایی برای پوشش خدماتی در محیط روستایی، منظومه است که با مرکزیت یک کانون شهری، روستا- شهری یا روستایی شکل می گیرد. بدین ترتیب منظومه ها، تعدادی مجموعه و حوزه روستایی پیرامون یک مرکز برتر جمعیتی بین ۲۰ تا ۴۰ هزار نفر، حدود ۵۰ تا ۱۰۰ آبادی را تحت پوشش قرار داده و مرکزیت آن بالاترین سطح خدماتی طبق استاندارد خدمات رسانی برخوردار می شود. قلمرو منظومه تا حدودی منطبق با محدوده بخش ها در تقسیمات اداری - سیاسی کشور است. محیط روستایی کشور، با حدود ۸۰۰ منظومه سامان می یابد که مرکزیت این فضاها، کانون های شهری موجود و آتی است و بدین ترتیب، منظومه ها بستر توسعه هماهنگ شهری و روستایی و حلقه اتصال نظام شهری با محیط روستایی خواهند بود. بدیهی است سکونتگاههای اقماری یا وابسته به حوزه، مجموعه و منظومه به دیگر سکونتگاهها خدمت نمی دهند و خدمات مورد نیاز خود را از مراکز بالاتر - بسته به فاصله، سهولت دسترسی و... تأمین می کنند. البته در این سکونتگاهها بسته به جمعیت مستقر در آنها خدمات ساده و اسلوسی استقرار می یابند. تقریباً کلیه سکونتگاههای کمتر از ۲۰ خانوار جمعیت اقماری هستند و از موقعیت جغرافیایی - ارتباط مناسبی در رابطه با دیگر سکونتگاهها برخوردار نیستند. اگر چه برخی از آنها با جمعیتی بیش از ۱۰۰ خانوار به دلیل عدم برخورداری از موقعیت جغرافیایی مناسب - استقرار در انتهای دره، حاشیه دهستان ها و دوری از سکونتگاه های دیگر- به عنوان مراکز برتر نمی توانند معرفی شوند، ولی امکاناتی در حد یک حوزه و حتی مجموعه را نیاز دارند. جدول ۱، نشانگر خدمات پیش بینی شده برای مرکزیت منظومه ها، مجموعه ها و حوزه ها طبق استانداردهای خدمات رسانی است، که در مجموع شامل حدود ۸۰ کاربرد خدماتی - رفاهی، زیر بنایی، تولیدی، بازرگانی و پشتیبانی تولید، اداری، مدیریتی، بهداشتی- درمانی، آموزشی و فرهنگی و ورزشی می شوند. نحوه تخصیص منابع مالی برای تأمین هر یک از کارکردها به تفکیک دولتی، خصوصی و مشارکتی تعیین شده که در جدول به طور خلاصه و به دلیل اهمیت موضوع منابع مالی «صرفاً دولتی» و یا «دولتی همراه با خصوصی - مشارکتی» با علامت‌های به ترتیب * و + مشخص شده اند.

جدول ۲: آستانه‌های توسعه و خدمات مناسب برای فضاهای روستایی بر اساس اس تانداردهای خدمات رسانی

خدمات توسعه	آستانه جمعیتی (نفر)	جمعیت مرکز(نفر)	خدمات مناسب برای تجهیز فضاها
-------------	---------------------	-----------------	------------------------------

مرکز آموزش فنی و حرفه ای * مرکز بهداشتی درمانی روستایی * باتسهیلات زایمانی و بهداشتکار دهان و دندان + داروخانه، بیمارستان کوچک + راه آسفالت * ترمینال، دفتر پست و شبکه تلفن * ناحیه صنعتی + کتابخانه عمومی + مجموعه فرهنگی و هنری * سینما، مجموعه ورزشی + رستوران و سالن پذیرایی، دفتر میراث فرهنگی، پمپ بنزین، صنایع سبک، مرکز خدمات روستایی * تعمیرگاه ماشین آلات کشاورزی و وسایط نقلیه، مرکز آموزش و ترویج صنایع دستی و خانگی * مراکز خرید و فروش کالا، فروشگاه تعاونی، بخشداری * شهرداری * حوزه انتظامی * اداره ثبت احوال * نمایندگی آموزش و پرورش * دبیرستان * مدرسه راهنمایی + دبستان + نهضت سواد آموزی * مجتمع بهزیستی	+۵۰۰	-۴۰۰۰ ۲۰۰۰	منظومه روستایی
دبیرستان * مرکز بهداشتی - درمانی روستایی * کشتارگاه بهداشتی + مجتمع بهزیستی + دفتر پست و مخابرات * طرح بهسازی + خانه سازمانی کتابخانه + مجموعه ورزشی روباز + پارک بازی کودکان ، بانک * شرکت تعاونی روستایی ، پمپ بنزین یا جایگاه مواد سوختی، دفتر دامپزشکی + دفتر جهاد * راهداری * مدرسه راهنمایی + دبستان + نهضت سواد آموزی * داروخانه	-۵۰۰۰ ۲۰۰۰	-۱۰۰۰۰ ۵۰۰۰	مجموعه روستایی
آموزش قبل از دبستان ، دبستان * مدرسه راهنمایی + دبیرستان + (در صورت وجود دبیر و امکانات) خانه بهداشت * برق نمایندگی با صندوق پست * مرکز تلفن * طرح هادی + امکانات ورزشی روباز + شورای اسلامی ، پاسگاه انتظامی * نهضت سواد آموزی * داروخانه ، بانک * شرکت تعاونی	-۲۰۰۰	-۵۰۰۰	حوزه روستایی
خدمات ساده شامل : دبستان + خانه بهداشت * آب آشامیدنی + راه دسترسی * برق * تلفن *	-	-	روستاهای اقماری
خدمات ساده : خدماتی متناسب با اندازه جمعیت	-	-	روستاهای مستقل

* منبع طرح تحقیقاتی مطالعه و بررسی الگوهای مراکز خدمات عمومی در روستاها، گزارش مرحله اول، دفتر دوم، بنیاد مسکن، معاونت فنی و برنامه ریزی

۱ ۴ معرفی طرح توسعه پایدار منظومه های روستایی

در شرح خدمات ارائه شده از طرف کارفرما تعریف طرح توسعه پایدار منظومه های روستایی، ماهیت و جایگاه قانونی، محدوده و اهداف طرح آورده شده است که در ادامه عیناً نقل می شود

• تعریف طرح

طرح توسعه پایدار منظومه های روستایی، طرحی است که به منظور توسعه پایدار سکونتگاههای روستایی از طریق انتظام

فضایی منظومه‌های روستایی در قالب شبکه‌های محلی و ناحیه‌ای و با تاکید بر روابط و پیوندهای روستایی - شهری تدوین شده است.

افزون بر این، محتوای این طرح بر ترغیب حکمروایی محلی از طریق مشارکت مردمی و تقویت روابط و مناسبات کارآمد اجتماعی - اقتصادی واحدهای سکونتگاهی منظومه، هم به لحاظ درونی و بین سکونتگاهی و از نظر برونی و بین منظومه‌ای تاکید می‌ورزد.

• ماهیت طرح

این طرح با توجه به ابعاد و جنبه‌های کالبدی - فضایی، فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی - سیاسی، به شناخت ظرفیتهای توسعه همه مراکز و کانونهای سکونتی درون شبکه (در ارتباط با روابط درونی و برونی آنها) می‌پردازد، دارای ماهیتی یکپارچه و فرابخشی است

• جایگاه طرح

طرح توسعه پایدار منظومه‌های روستایی بر اساس بند ح ماده ۱۹۴ قانون برنامه پنجم توسعه، به پیشنهاد بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، در چارچوب طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه‌ای یا سایر طرحهای فرادست تهیه می‌گردد. این طرح به لحاظ جایگاه، طرح فرادست طرح هادی روستایی و طرحهای دیگر در سطح منظومه قلمداد می‌گردد.

• محدوده مطالعاتی طرح

محدوده طرح توسعه پایدار منظومه‌های روستایی، قلمرو تقسیمات سیاسی بخش است

• اهداف طرح

هدف اصلی طرح توسعه پایدار منظومه‌های روستایی پیشرفت منظومه‌های روستایی مبتنی بر اصول برنامه ریزی فضایی توسعه پایدار

اهداف فرعی طرح به شرح زیر است

- نظم‌بخشی و آرایش (فضایی) مراکز سکونتگاهی؛
- کمک به ایجاد و گسترش روابط مکمل و پیوندهای سازمان یافته اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ارتباطی بین نقاط شهری - روستایی در سطح منظومه؛
- انتظام فضایی شبکه‌ای منظومه هماهنگ با منظومه‌های مجاور (با نگاه یکپارچه به شهر و روستا)؛
- کاهش شکاف و تعادل بخشی روستایی - شهری و منطقه‌ای؛
- توسعه فعالیتهای اجتماعی - اقتصادی و کالبدی منظومه روستایی؛
- افزایش ماندگاری جمعیت در منظومه روستایی؛
- تدوین چارچوبهای لازم برای مدیریت کارآمد پیشرفت منظومه‌های روستایی؛
- تقویت اقتصاد محلی در پیوند و همگرایی با توسعه منطقه‌ای و ملی؛
- توسعه مکانی - فضایی سکونتگاههای روستایی واقع در منظومه؛

۱ ۴ ۵ فرایند کلی مطالعات

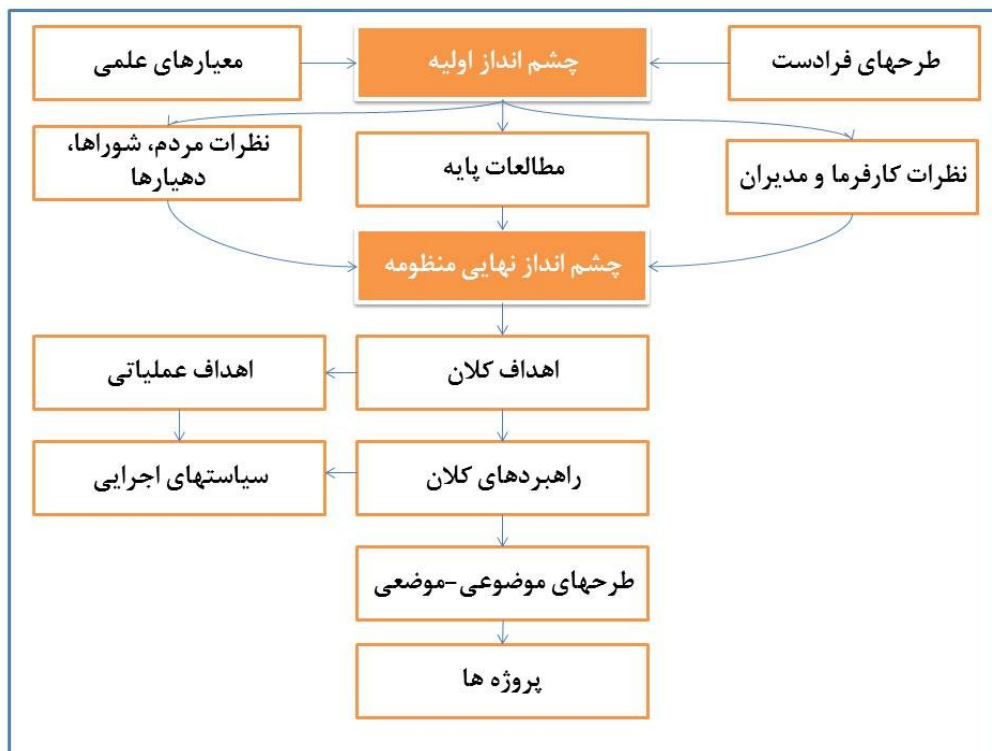
در سلسله مراتب طرح‌های منطقه، طرح عمران و توسعه ناحیه‌ای مهمترین طرح فرادست موثر در طرحهای توسعه پایدار منظومه روستایی است. این طرح برای طرح‌های ساماندهی سکونتگاههای روستایی، طرحهای هادی روستایی و

سایر طرح‌های مشابه به عنوان طرح فرادست اصلی محسوب می‌شود. از این لحاظ در زنجیره مطالعات برنامه ریزی روستایی جایگاه خاصی دارد و می‌تواند در زمینه مسائل و مشکلات روستایی که خارج از حیطه اختیارات طرح‌های هادی روستایی است ورود پیدا کرده و با حل مشکلات مشترک بین روستاهای یک بخش، با تعریف پیوندهای قدرتمند ارتباطی، اقتصادی و اجتماعی امکان استفاده از توانها و فرصتهای آینده را فراهم آورد.

برای تحقق این امر در این طرح با بررسی وضع موجود منظومه و مقایسه آن با گذشته منظومه در عصر کشاورزی به شناختی از دگرگونیهای انجام گرفته دست پیدا خواهیم کرد و سپس با انجام برخی پیش بینی و انجام مطالعات آینده نگاری سعی خواهیم کرد تا سناریوهای محتمل و مطلوب آینده را ترسیم نماییم و با استفاده از برنامه ریزی چشم انداز به خلق محیطی پایدارتر در آینده دست یابیم. مهمترین راه دستیابی به این آینده راهبردهایی خواهند بود که از برنامه ریزی راهبردی استخراج خواهند شد و برای اجرایی بودن طرح مشارکت مردم و مسئولین در تهیه چشم انداز، تدوین راهبردها و ارائه طرح‌های و پروژه‌های پیشنهادی مد نظر است.

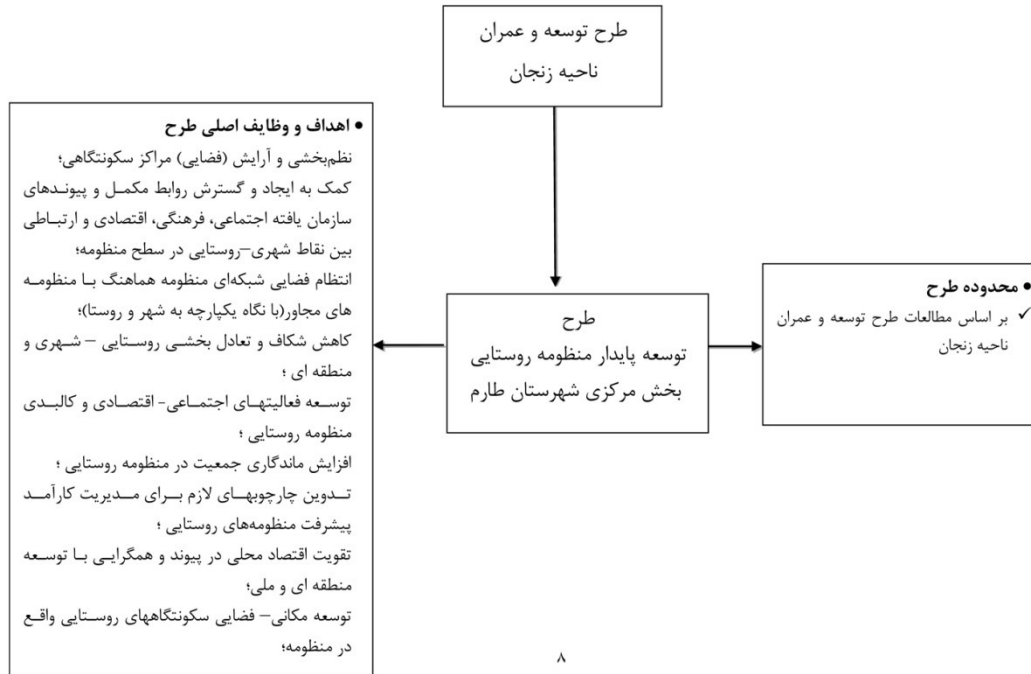
بر همین اساس روش اصلی انتخاب شده برای انجام مطالعات این طرح روش برنامه ریزی راهبردی است. با تلفیق روش برنامه ریزی چشم انداز با روش برنامه ریزی راهبردی در ابتدای مطالعات طرح چشم انداز اولیه و رسالت طرح براساس طرح‌های فرادست و معیارهای علمی توسعه پایدار استخراج می‌شود. چشم انداز اولیه در مراحل بعد براساس مطالعات پایه و تجزیه و تحلیل SWOT (نقاط قوت و ضعف و فرصتها و تهدیدهای منظومه) و همچنین جمع آوری نظرات گروههای ذینفع و ذی نفوذ همچون کارفرما، بخش نظارت طرح، مسئولین شهرستان و بخش، اعضای شور ای اسلامی روستا و شهرهای واقع در منظومه، دهیارها و در نهایت مردم تدقیق شده و چشم انداز نهایی طرح به دست خواهد آمد. براساس همین چشم انداز اهداف کلان، استراتژی و راهبردهای عمده، اهداف عملیاتی، سیاستها و طرحها و پروژه‌ها پیشنهاد خواهد شد.

نمودار ۲: روش برنامه ریزی راهبردی برای طرح توسعه پایدار منظومه روستایی بخش مرکزی شهرستان طارم

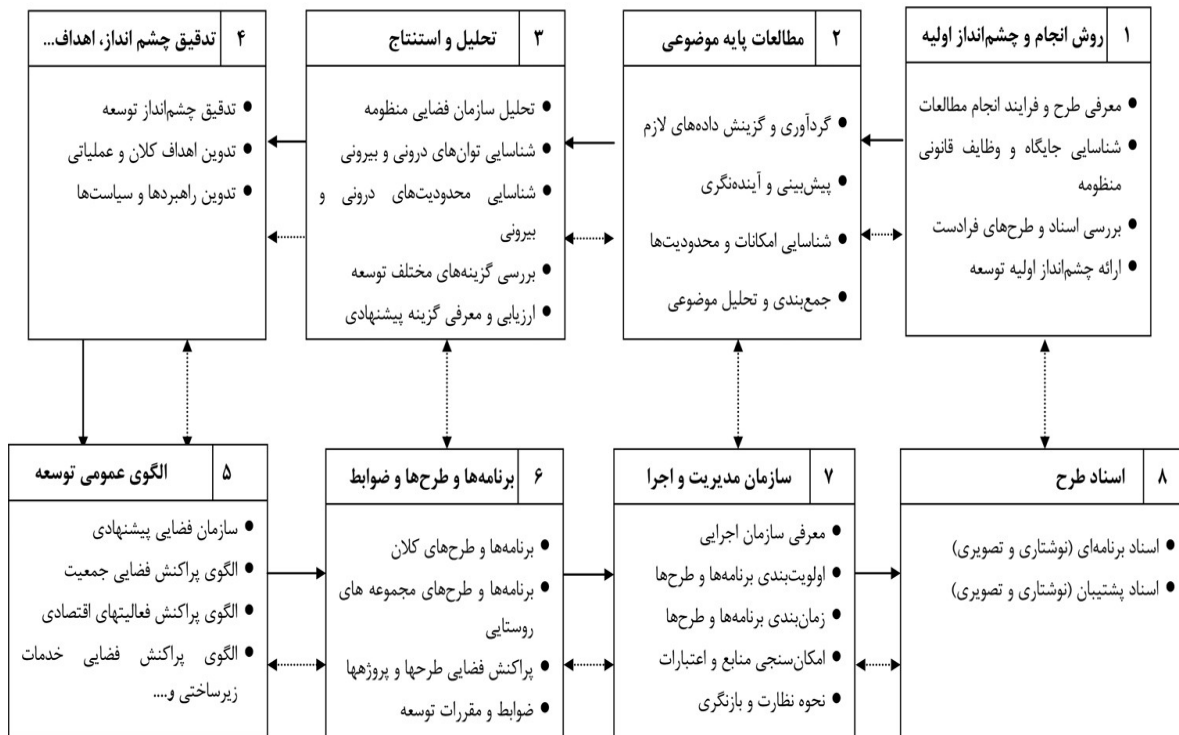
براساس نمودار فوق و همچنین شرح خدمات ارائه شده از طرف کارفرما نمودارهای ۳ و ۴ اهداف اصلی و نحوه پیشبرد مطالعات را از آغاز تا انتها نشان می دهد

نمودار ۳: ویژگیهای اصلی طرح توسعه پایدار منظومه روستایی بخش مرکزی شهرستان طارم

۸

نمودار ۴- فرایند تهیه طرح توسعه پایدار منظومه روستایی بخش طارم

۱۰

۱ ۶ روش مطالعه و تحلیل

به صورت کلی مطالعه حاضر را می توان به شناخت وضع موجود، تجزیه و تحلیل و برنامه ریزی برای آینده تقسیم کرد. داده های مورد نیاز در **شناخت وضع موجود** را، براساس موضوع آن می توان به دو دسته اصلی تقسیم کرد: اطلاعات مربوط به سکونتگاهها و اطلاعات مربوط به پیوندها و جریانهای بین سکونتگاهی

۱- اطلاعات مربوط به سکونتگاهها

اطلاعات مربوط به موقعیت طبیعی، وضعیت اکولوژیکی- طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و ... در این دسته جای می گیرند. شاخص هایی چون خدمات موجود آموزشی، بهداشتی، منابع انرژی و سوخت، بانکها، شرکتهای تعاونی روستایی و ... در هر روستا، نسبت اشتغال در بخش های مختلف کشاورزی، جمعیت فعال، شاغل، بیکار، نسبت باسوادی، تعداد دام، تعداد ابزارهای کشاورزی همچون تراکتور و کمباین، سرانه اراضی کشاورزی، تولیدات زراعی- باغی، وضعیت مسکن روستایی و ... در این قسمت از مطالعات استخراج می شود و برای تجزیه و تحلیل میزان عقب ماندگی- توسعه یافتگی و همچنین مشخص شدن سلسله مراتب روستاها در وضع موجود مورد استفاده قرار خواهد گرفت

نسبت اشتغال آمارهای جمعیتی- اقتصادی مورد نیاز طرح عموماً از سرشماری های رسمی کشور استخراج خواهند شد. در کنار سرشماری های رسمی آمارهای موجود در خ انه های بهداشت روستایی و مدارس مورد استفاده قرار خواهد گرفت. همچنین طبق پرسشنامه طراحی شده آمار و اطلاعات موجود روستا با همکاری اعضای شورای اسلامی روستا و دهیاری ها و همچنین معتمدین محلی تکمیل خواهد شد

برخی از اطلاعات مورد نیاز از طریق نقشه های موجود، تصاویر ماهواره ای، گوگل ارث و همچنین از طریق نقشه های موجود در ادارات به دست خواهد آمد اطلاعات مرتبط با زیرساختها و حرایم از ادارات مرتبط اخذ خواهد شد کتابها، نشریات محلی، طرحهای فرادست، طرحهای هادی روستایی، طرح جامع شهر آب بر و سایر طرحهای احتمالی نیز به عنوان منابع معتبر مورد استفاده قرار خواهد گرفت

۲- اطلاعات مربوط به پیوندها و جریانهای بین سکونتگاهی (بین روستایی و روستایی- شهری)

در بررسی پیوندها و جریانهای بین سکونتگاهی شناخت **فراوانی** جریان و جهت جریان مهم و اساسی است. برای بررسی پیوندها و جریانهای بین سکونتگاهی اعم از پیوندهای بین روستایی و پیوندهای روستایی- شهری لازم است تا اطلاعات به صورت میدانی و از طریق پرسشنامه جمع آوری شود. در ابتدا و برای تهیه پرسشنامه کلیه پیوندها و جریانهای بین سکونتگاهها به چهار دسته اصلی تقسیم شده اند. این پرسشنامه (به صورت پرسشنامه مشترک با بند قبلی) برای تمامی ۶۰ نقطه جمعیتی بخش مرکزی شهرستان طارم تکمیل خواهد شد

الف- پیوندهای فیزیکی - ارتباطی: در این قسمت شاخصهایی چون فاصله روستاها با روستاهای مجاور، مرکز دهستان، مرکز بخش، مرکز شهرستان و مرکز استان مورد بررسی قرار می گیرد. نوع و کیفیت جاده (خاکی، شوسه، آسفالت)، تعداد وسایل حمل و نقل عمومی و تعداد مراجعات روزانه به مراکز اصلی و همچنین دلیل مراجعات، دفعات مراجعات برای بررسی این نوع از پیوندها مورد پرسش قرار خواهد گرفت

ب- پیوندهای اداری- خدماتی: برای بررسی این پیوند لازم است تا ابتدا خدمات موجود آموزشی، بهداشتی، منابع انرژی و سوخت، بانکها، شرکتهای تعاونی روستایی و ... روستاها مشخص شود (موضوع بند قبلی) و در ادامه مراجعات اداری- خدماتی به مراکز دیگر اعم از روستاهای مجاور، مرکز دهستان، بخش، شهرستان و استان مشخص شود

ج- پیوندهای اقتصادی: این پیوندها را می توان دو دسته اصلی بازارهای مصرف و فروش تقسیم کرد. در بازارهای مصرف مکان و بازار تامین مایحتاج روزانه، کالاهای مصرفی به مانند لوازم خانگی، لباس و ... و خدماتی به مانند تعمیر وسایل نقلیه، آرایشگاه و مورد توجه است. در بازارهای فروش محله ای اصلی فروش محصولات تولیدی اصلی زراعت، باغداری، دامداری و صنایع (اعم از دستی و مکانیزه) مد نظر است. این پیوندها با توجه به جابجایی کالاها به همراه سرمایه از اهمیت زیادی برخوردار است.

د- پیوندهای اجتماعی: این پیوندها شامل روابط و خصوصتهای ایلی- طایفه ای، ارتباطات خویشاوندی، پیوندهای سببی (ازدواج)، استفاده از تولیدات فرهنگی- هنری سایر سکونتگاهها، شرکت در مراسمات مذهبی، انتشار مدهای لباس و... است.

برای قسمت **تجزیه و تحلیل** تاکید اصلی در استفاده از مدل SWOT می باشد. شناخت نقاط قوت و ضعف به همراه فرصتها و تهدیدات، بینش لازم را برای برنامه ریزی و آینده نگری به دست می دهد. همچنین لازم است تا در این بخش توزیع های ناعادلانه فضایی و تفاوتهای مکانی استخراج و براساس نحوه توزیع امکانات سلسله مراتب موجود بین مراکز سکونتگاهی مشخص شود. برای سطح بندی سکونتگاههای موجود در بخش م ریزی شهرستان طارم از مدل شاخص مرکزیت و مدل توسعه یافتگی موريس استفاده خواهد شد.

برای قسمت **برنامه ریزی و آینده نگری** استفاده شیوه چشم انداز سازی و سناریو سازی مدنظر است. خلق آینده ای مطلوب از میان آینده های ممکن تلاشی است که طرح حاضر در صدد انجام است. برای این منظور بعد از مشخص شدن ساختار و سازمان فضایی وضع موجود، بر طبق الگوی سلسله مراتب سکونتگاهها و نحوه پیوندها و جریانهای بین سکونتگاهها، برای ارائه سازمان فضایی پیشنهادی چند سناریو طراحی خواهد شد. طبق سناریوی مطلوب نحوه پراکنش فضایی جمعیت، فعالیتهای اقتصادی، خدمات زیرساختی- رفاهی، شبکه های زیربنایی- ارتباطی و پراکنش طرحها و پروژه های پیشنهادی به دست خواهد آمد.

۱ ۴ ۲ نرم افزارها و شیوه های مرتبط با هریک از بخش های مطالعات

برای تدوین و ارائه گزارشات و تجزیه و تحلیل آمارهای جمع آوری شده قبل از هر چیز از مجموعه نرم افزارهای آفیس شامل ورد، اکسل و پاورپوینت استفاده خواهد شد. تهیه نقشه ها در محیط کد و جی.آی.اس انجام خواهد گرفت. استفاده از نرم افزار جی.آی.اس برای تولید نقشه ها و همچنین انجام تجزیه و تحلیلهای فضایی امری ضروری است. به عنوان مثال پهنه بندی محدوده برای کاربری های ویژه با استفاده مدل ای.اچ.پی بدون استفاده از یک نرم افزار قدرتمند به مانند جی.آی.اس عملا غیرممکن به نظر می رسد. در مورد مسائل جمعیتی در صورت لزوم از نرم افزار اس.پی.اس استفاده خواهد شد.

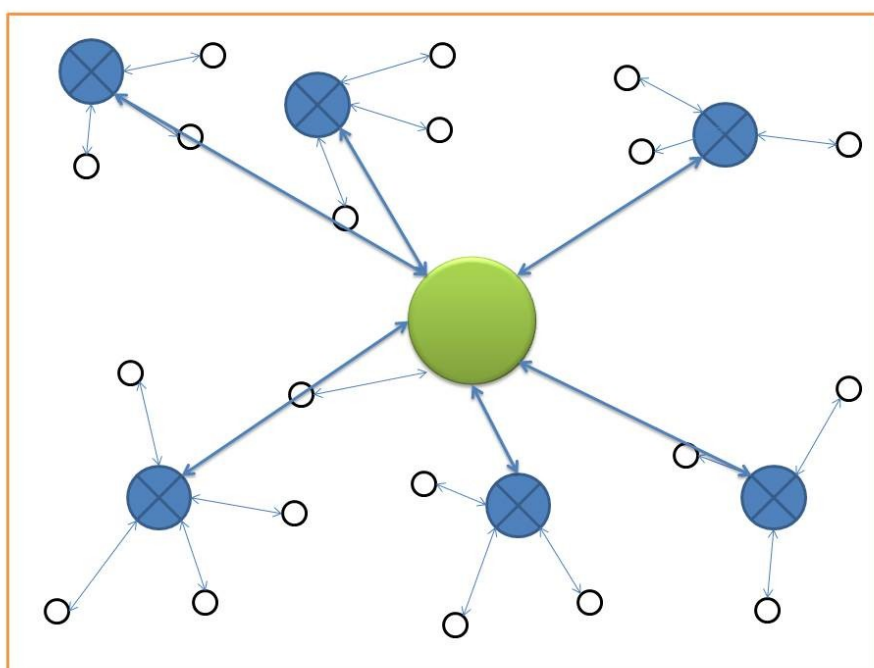
۱ ۴ ۸ آینده نگاری و طرح

به صورت سنتی طرحها با استفاده از پیش بینی های جمعیتی- اقتصادی تهیه می شدند. این پیش بینی ها عموماً براساس روند گذشته رشد جمعیت و اقتصاد انجام می گرفتند و آینده ادامه روند گذشته به حساب می آید. مباحث مربوط به تعریف چشم اندازی از آینده، تدوین سناریوهای محتمل و مطلوب براین اساس صورت می گیرند که آینده ای متفاوت از گذشته را خلق کنند. به این معنی که با آماده شدن در مقابل تهدیدات و ایجاد تمهیدات برای استفاده از فرصتها سعی دارند تا ضمن رفع نقاط ضعف به تقویت نقاط قوت اقدام کرده و مسیر آینده را به شکلی مطلوبتر و بهتر در آورند.

آینده نگاری به جای اینکه از حال به آینده سفر کند از آینده به حال سفر می کند. ما آینده ای محتمل و البته مطلوب را تصویر می کنیم و برای رسیدن به آن راهبردهای مشخصی را در پیش می گیریم و برنامه ها را در راستای خلق آن تصویر بسیج می کنیم.

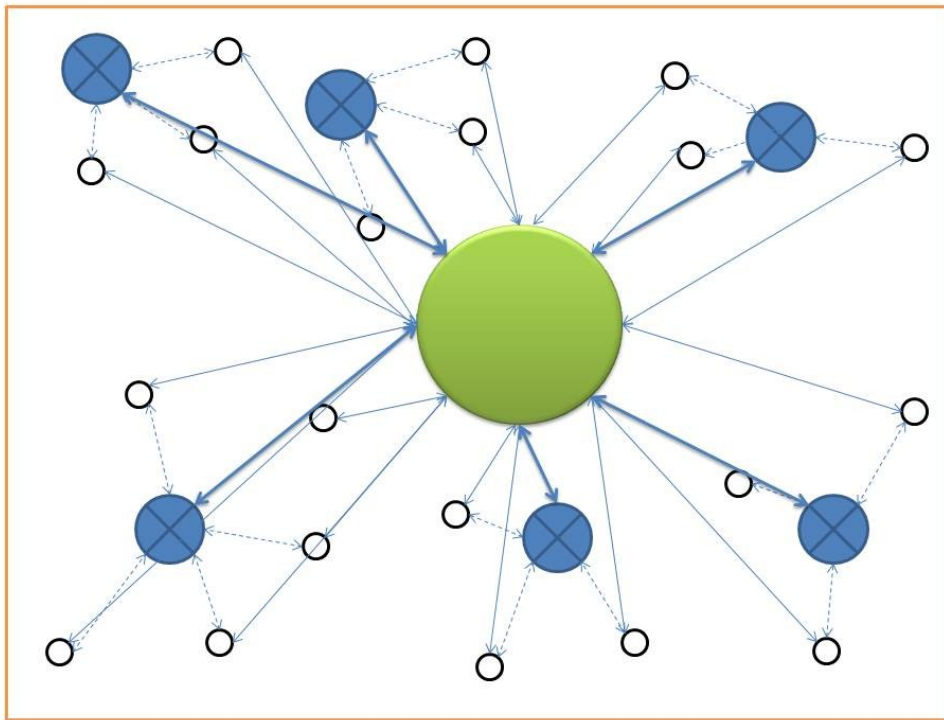
در اینجا برای نمونه ارتباط روستاها با روستاها و شهر مرکزی در عصر کشاورزی و صنعتی ترسیم شده، سپس آینده ای محتمل و مطلوب براساس اجرای طرح حاضر تصویر شده است. طبق تصاویر، در عصر صنعتی ارتباط خطی بین روستاها با شهرهای مرکزی شکل گرفته است و نقش ارتباطی و خدمات دهی روستاها نسبت به هم کم شده است. آینده تصویر شده تعدیل در این ارتباطات را نشان می دهد. به صورتیکه ارتباط روستاها ضمن حفظ ارتباط مستقیم، هرچند تضعیف شده، با شهر مرکزی، با روستاهای مرکزی دارای ارتباط قوی تری هستند

تصویر ۱: ارتباط روستاها با روستاهای مرکزی و شهر در عصر کشاورزی

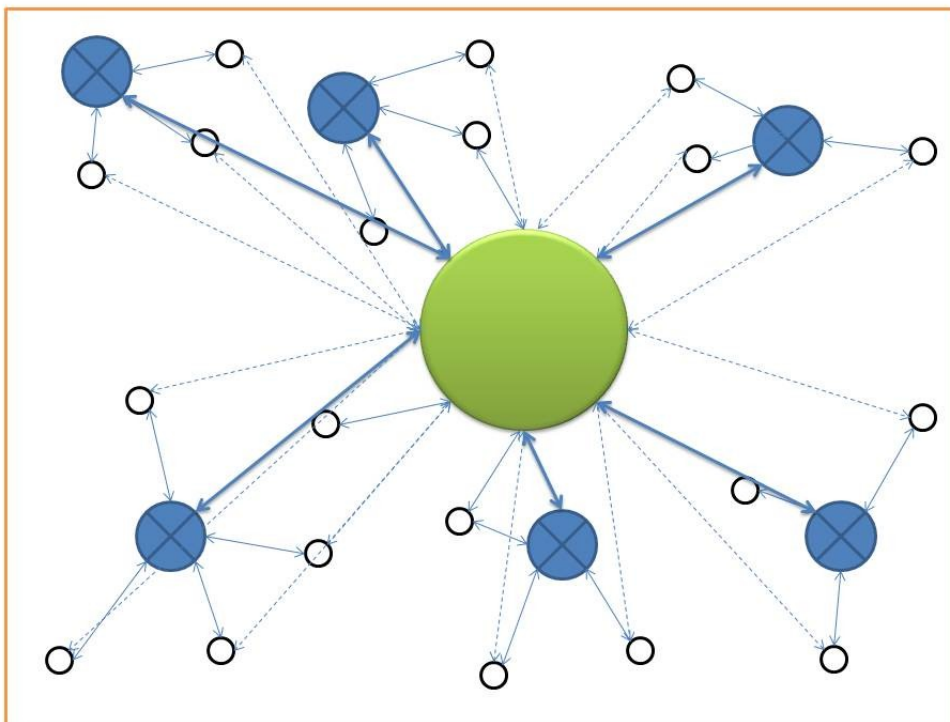
ماخذ: مشاور - برداشت از منابع مختلف

تصویر ۲: ارتباط روستاها با روستاهای مرکزی و شهر مرکزی در عصر صنعتی

ماخذ: مشاور – برداشت از منابع مختلف

تصویر ۳: ارتباط روستاها با روستاهای مرکزی و شهر مرکزی در افق طرح

ماخذ: مشاور – برداشت از منابع مختلف

۱ ۶ ۹ توسعه پایدار

توسعه پایدار به عنوان فرایندی از تغییر تعریف شده است که ضمن حفاظت از منابع طبیعی و انسانی مورد نیاز نسلهای بعدی، کیفیت زندگی مردم را نیز بهبود می بخشد. در واقع توسعه ای که نیازهای نسل حاضر را بدون به مخاطر انداختن توانایی نسل های آینده، برای تامین نیاز خود برآورده سازد^۱.

مباحث مرتبط با توسعه پایدار عموماً به عنوان واکنشی در مقابل تغییرات اقلیمی جهان و استفاده ناصحیح و گسترده از منابع برگشت ناپذیر کره زمین مطرح شده است. این نگرش در مقابل سیاست جهانی شدن اقتصاد سرمایه داری سعی در استفاده از مقاومت‌های محلی دارد.

نگاهی به کمیسیون برانت لندن نشان می دهد که توسعه پایدار از ابتدای مطرح شدن با دو مساله اصلی "حفظ محیط زیست" و "مرتفع کردن فقر" درگیر است تا بتواند با مشارکت همه کشورها اعم از غنی و فقیر به مساله ای جهانی پاسخی جهانی ارائه دهد. ایجاد تعادل بین توسعه اقتصادی و حفظ تعادل‌های زیست محیطی چالش اصلی در توسعه پایدار است. به این معنی که حفظ زیست محیطی به صورت موجود و بدون فشار به طبیعت مستلزم یک نوع زندگی بسیار ساده با مصرف پایین منابع است. امری که در عمل اگر نه غیرممکن، بسیار سخت به نظر می رسد از طرف دیگر مرتفع کردن فقر و ایجاد اشتغال مستلزم استفاده از منابع طبیعی است. ایجاد تعادل در این زمینه مستلزم استفاده از تکنولوژی‌هایی نوین، به عنوان نمونه، برای کاهش مصرف آب است تا با سرمایه گذاری در سیستم های آبیاری نوین علاوه بر جلوگیری از هرز رفتن آب، میزان استفاده از آن را به اندازه نیاز تقلیل یابد. این سرمایه گذاری ها علاوه بر فرهنگ سازی مستلزم سرمایه گذاری‌های عظیم دولتی است.

تا آنجاییکه به طرح حاضر مرتبط است سعی خواهد شد تا پیشنهادات توسعه ای منطبق با توانها و استعدادهای طبیعی- انسانی منظومه باشد و علاوه بر آن توصیه های لازم برای استفاده از تکنولوژی های مورد نیاز صورت خواهد گرفت.

۱-۴-۱ نحوه مشارکت مردم در فرایند تهیه، اجرا و نگهداری طرح

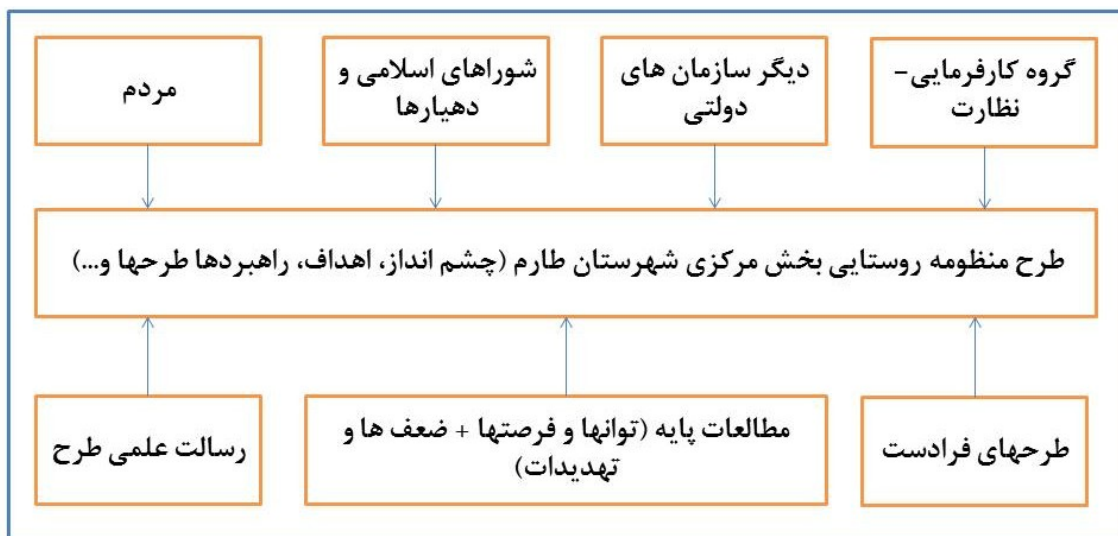
به نظر می رسد به صورت کلی با بزرگتر شدن مقیاس مطالعات و طرحها میزان نیاز به مشارکت مردم و نهادهای مختلف برای اجرایی تر شدن طرحها ضروری تر باشد. با در نظر گرفتن فرهنگ مخصوص روستاها، ارتباطات و نحوه تعاملات بین روستاها و همچنین اختلافات و مسائل موجود بین آنها توجه به مساله نحوه سازماندهی مشارکت مردم در فرایند تهیه، اجرا و نگهداری طرح امری عمده و ضروری می باشد. عدم توجه به این مهم در هرکدام در مراحل کار می تواند به عدم اجرای طرح در عمل منجر شود.

به صورت اصولی شروع مشارکت مردم در فرایند تهیه طرح مرتبط با تدقیق چشم انداز نهایی طرح است. آشنایی با ایده آل ها آرزوها و آرمانهای گروه های ذینفع طرح راه را برای نحوه مقابله با مسائل آشکار می کند. در کنار آرمانها و ایده آل ها نحوه مشارکت مردم در طرحهای قبلی در خصوص تامین زمین، نیروی انسانی و ... می تواند در انتخاب مراکز مجموعه و حوزه روستایی پیشنهادی موثر باشد. طرحهای مختلف بعد از اجرا نیاز به نگهداری و حفاظت دارند. مردم امین ترین افراد برای انجام این امر است.

در کنار آشنایی با نحوه مشارکت مردم به صورت مستقیم، شوراهای اسلامی روستا به همراه دهیارها به عنوان گروه مشخص نخبه روستایی و دارابودن قدرت اجرایی می توانند نقش عمده ای در هماهنگی مردم داشته باشند. بعد از شوراهای اسلامی و دهیارها مسئولین بخش و شهرستان به عنوان حافظان منافع عمومی مردم نقش عمده ای در اجرایی شدن طرح خواهند داشت.

^۱ ترلین ۲۰۰۲، به نقل از رضوانی، پیشین

نمودار ۵- عوامل مختلف تاثیرگذار در طرح توسعه پایدار منظومه روستایی

تشکیل گروه‌های کانونی (Focus groups)

یکی از روش‌های گردآوری داده‌ها در طرح‌های کیفی، گروه‌های کانونی است. گروه‌های کانونی، جلسات بحث سازماندهی شده هستند که گروهی از افراد که بتوان به نظر آنان به عنوان کانون بحث موضوعی متمرکز شد، انتخاب می‌شوند. سپس از طریق مصاحبه گروهی، این افراد نظرها و تجربه‌های خود را بازنمایی می‌کنند. آن‌ها با گروه‌های اسمی، دلفی و طوفان ذهنی به شرح زیر متفاوتند. در این شیوه، پژوهشگران با اعضای یک سازمان به صورت فردی، مانند گروه‌های اسمی دیدار نمی‌کنند. گروه‌های کانونی بر خلاف گروه‌های دلفی، معمولاً از کارشناسان آموزش دیده تشکیل نمی‌شوند. گروه‌های کانونی برای ایده‌های نو (جلسات طوفان ذهنی) برگزار نمی‌شوند. **گروه‌های کانونی بیشتر برای گردآوری اطلاعات از افراد غیرمتخصص طراحی می‌شوند.** پژوهشگران درباره تعداد شرکت‌کنندگان در گروه‌های کانونی اتفاق نظر ندارند. عده‌ای معتقدند گروه باید بین ۴-۱۲ نفر در صورت متجانس بودن و بین ۶-۱۲ نفر برای گروه‌های نامتجانس باشد (براون، ۱۹۹۹). تعیین تشکیل تعداد گروه‌های کانونی مورد نیاز برای یک بررسی، مشکلتر از انتخاب تعداد افراد شرکت‌کننده در هر گروه است، و هیچ‌کس خارج از گروه پژوهش نمی‌تواند در این مورد تصمیم بگیرد. شایع‌ترین روش، اجرای متوالی گروه‌های کانونی است، تا زمانی که موضوع‌های عنوان شده به وسیله شرکت‌کنندگان در گروه تکراری نباشند و اطلاعات جدید بیشتری حاصل نشود. اجرای یک گروه کانونی در سه مرحله انجام می‌شود (کروگر، ۱۹۸۸):

مرحله اول: مفهوم‌سازی

در این مرحله هدف از تشکیل گروه و علت اجرای گروه کانونی؛ نوع اطلاعات به لحاظ اهمیت ویژه آنها؛ مرجع درخواست‌کننده اطلاعات می‌شود.

مرحله دوم: مصاحبه

تهیه پرسش‌های مربوطه؛ پرسش‌های مورد نظر بایستی به صورت دقیق طراحی شوند؛ برای یک جلسه گروه کانونی تعداد ۵ تا ۶ پرسش کافی است (بایستی تعداد سؤالات کمتر از ۱۰ مورد باشد).

مرحله سوم: تجزیه و تحلیل داده‌ها و تهیه گزارش (کروگر، ۱۹۸۸):

در این مرحله داده‌ها مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند، برای این منظور پاسخ‌های داده شده از روش تحلیل

محتوا دسته‌بندی شده و مورد استفاده قرار می‌گیرند^۱.

با توجه به لزوم آشنایی با اطلاعات و دیدگاههای حاکم بر تمام روستاهای موجود در بخش مرکزی شهرستان طارم و با در نظر گرفتن حداکثر تعداد شرکت کننده در هر گروه کانونی و با در نظر گرفتن همگنی موجود در سطح دهستانهای بخش مرکزی روش کار به این صورت است:

* گروههای کانونی شامل سه نوع اصلی خواهد بود: کارشناسان، روسای شورای روستا و معتمدان و خبرنگان روستایی
* گروه کانونی کارشناسان در سطح منظومه و تنها یک گروه کانونی خواهد بود. این گروه شامل نماینده بنیاد استان، نماینده بنیاد شهرستان، نم آینده فرمانداری، شهرداری آب بر، نماینده جهادکشاورزی شهرستان و میراث فرهنگی شهرستان خواهد بود.

* گروه کانونی روسای شورای اسلامی و معتمدان و خبرنگان در سطح دهستان خواهد بود. تعداد گروه کانونی در دهستان آب بر ۱ گروه برای روسای شورا و ۱ گروه برای معتمدان و خبرنگان و در دهستانهای درام و گیلوان هر کدام ۲ گروه برای هر دو دسته فوق خواهد بود. در هر کدام از جلسات نماینده مشاور به عنوان تسهیل‌گر در جلسه حاضر و با طرح سؤالاتی که تعداد آنها کمتر از ۱۰ عدد و با زمانی بین ۱ تا ۲ ساعت خواهد بود اطلاعات مورد نیاز را اخذ و برای استفاده در طرح ارائه خواهد کرد.

جدول ۴: تعداد گروههای کانونی بخش مرکزی شهرستان طارم

نام دهستان	تعداد روستا	تعداد شهر	تعداد گروه کانونی	تعداد اعضا	شرکت کننده از هر روستا
آب بر	۱۱	۱	۲	تا ۱۲ نفر	رئیس شورای اسلامی معتمدان و خبرنگان
درام	۲۴	-	۴	تا ۱۲ نفر	// //
گیلوان	۲۴	-	۴	تا ۱۲ نفر	// //
جمع	۵۹	۱	۱۰	تا ۱۲ نفر	//

۱ + ۱۱ - چشم انداز اولیه طرح

برای جهت‌دهی و هدفمند کردن مطالعات پایه و تجزیه و تحلیل‌های بعد از آن بهتر است تا چشم انداز اولیه طرح طبق معیارهای عملی و الزامات طرحهای فرادست تدوین شود. در مراحل بعد با افزوده شدن اطلاعات حاصل از مطالعات پایه و همچنین جمع بندی نظرات مردم، شوراهای اسلامی، کارفرما و مدیران محلی چشم انداز اولیه تدقیق و چشم انداز نهایی طرح ارائه خواهد شد. سازمان فضایی پیشنهادی، کاربری اراضی پیشنهادی، طرح‌ها و پروژههای پیشنهادی و سایر پیشنهادات عمده ابزارهایی برای رسیدن به چشم انداز نهایی طرح خواهند بود

معیارهای علمی عمده

نظریات مبتنی بر توسعه پایدار پارادایم غالب در تم امی مطالعات برنامه ریزی است. همچنین نظریه مکان مرکزی براساس نظریات والتر کریستالر، رویکرد قطب رشد براساس نظریه پرو و فضا مندر کردن آن توسط بودویل و دیگران،

^۱ وبگاه آینده پژوهشی، گروههای کانونی
<http://www.ayandehpajoohi.com/archive/00101.php>

رویکرد مرکز-پیرامون جان فریدمن، رویکرد توسعه اگروپلیتن براساس نظریات جان فریدمن و مایک داگلاس، رویکرد رشد مراکز روستایی براساس نظرات میسرا، رویکرد کارکردهای شهری در توسعه روستایی براساس نظریات جانسون و راندیلی و رویکرد شبکه منطقه ای براساس نظریات مایک داگلاس و با الهام از نظریات جان فریدمن از مهمترین نظریات مرتبط با سازماندهی فضاهای سکونتگاهی هستند. به نظر می رسد رویکرد شبکه منطقه ای با منطق مبتنی بر تمرکز غیرمتمرکز دارای طرفداران بیشتری در دنیای علم باشد

راهبرد شبکه منطقه ای برای شناسایی نحوه عمل پیوندهای روستایی شهری، بر نظام غیرمتمرکز برنامه ریزی تکیه دارد و به سخن دیگر، مدل‌های مبتنی بر نظام‌های برنامه ریزی شهری را به رویایی می طلبد. از این رو، این راهبرد حاوی نگرش نسبتاً متنوع، منعطف و جامع نگر به توسعه منطقه ای است که بر هماهنگ سازی و ادغام توسعه روستایی با توسعه شهری در مقیاس ناحیه ای و محلی استوار شده است. بدینسان، راهبرد شبکه منطقه ای بر مجموعه ای نامتمرکز و خردمندانه از دخالت سیاسی اصرار می ورزد که تنوعات موجود از لحاظ برخورداری از منابع ناحیه ای، تقسیم کار بین بخشهای شهری و روستایی و نیازها و توانمندیهای توسعه محلی را مورد حمایت قرار دهد.

الزامات طرح فرادست

طبق طرح ناحیه زنجان فضاهای روستایی حاشیه ای که در قلمرو مناطق کوهستانی و کوهپایه ای پراکنده اند، فاقد توانهای لازم به لحاظ منابع انسانی و اقتصادی هستند. طبق این طرح حل بسیاری از معضلات کنونی و آتی شهر زنجان و ناحیه پیرامون آن در گرو برخورد عقلایی با رشد و توسعه موزون و همه جانبه است. از این رو تعادل بخشیدن به توزیع فضایی جمعیت در گرو تمرکززدایی از شهر زنجان، کاهش بار جمعیتی آن در جهت تقویت کانونهای شهری موجود و همچنین پیشنهاد کانونهای روستایی-شهری است. چنین فرآیندی در ناحیه زنجان مستلزم سازماندهی کلیه ی نقاط سکونتگاهی ناحیه در یک شبکه سلسله مراتبی از کانونهایی است که در آن شهر زنجان نقش شهر مرکزی را به عهده داشته و ۳ نقطه شهری آب‌بر، ماهنشان و زرین آباد با مرکزیت شهرستان و ارایه خدمات پشتیبان تولید در مرتبه بعدی قرار خواهند گرفت. همچنین ۱۰ نقطه شهری دیگر از جمله روستاهای گیلوان و چورزق-درام در سال ۱۴۰۰ از روستا-شهرهایی خواهند بود که نقشهای محلی را در منطقه پیرامونی خود ایفا خواهند کرد.

طرح جامع ناحیه زنجان در جدولی با عنوان شبکه شهری پیشنهادی ناحیه زنجان در افق ۱۴۰۰ جمعیت و عملکرد پیشنهادی نقاط عمده واقع در بخش مرکزی شهرستان طارم را نیز پیشنهاد کرده است.

جدول شماره ۵: شبکه شهری پیشنهادی ناحیه زنجان برای بخش مرکزی شهرستان طارم در افق ۱۴۰۰

نام	جمعیت پیشنهادی	عملکرد پیشنهادی	جمعیت ۱۳۹۰
آب‌بر	بیش از ۲۰ هزار نفر	خدمات پشتیبان تولید کشاورزی	۶۷۲۵
گیلوان	بیش از ۱۰ هزار نفر	خدمات کشاورزی	۲۴۲۶
چورزق-درام	بیش از ۱۰ هزار نفر	خدمات کشاورزی - گردشگری	۱۸۵۹

منبع: بازنگری در مطالعات طرح جامع ناحیه زنجان - جلد گزارش پیشنهادی، مهندسان مشاور شارمند، بهار ۱۳۸۳ ص ۲۱ و سرشماری سال ۱۳۹۰

^۱ داگلاس، ۱۹۹۸، به نقل از سعیدی، روابط پیوندهای روستایی-شهری در ایران، ۱۳۹۰، ص ۲۱۸

^۲ بازنگری در مطالعات طرح جامع ناحیه زنجان - جلد گزارش پیشنهادی، مهندسان مشاور شارمند، بهار ۱۳۸۳، ص ۲۱

در طرح جامع ناحیه زنجان، سکونتگاههای روستایی براساس مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در قالب منظومه ها، مجموعه ها و حوزه های روستایی ساماندهی گردیده اند. طرح ناحیه در درون این تقسیم بندی، تقسیم بندی ۶ سطحی ارائه کرده است: ۱- مراکز برتر منظومه یا روستا- شهرها ۲- مرکز منظومه ۳- مرکز مجموعه ۴- مرکز حوزه ۵- روستاهای اقماری ۶- روستاهای مستقل^۱

چشم انداز اولیه طرح توسعه پایدار منظومه روستایی بخش مرکزی شهرستان طارم

منظومه روستایی بخش مرکزی شهرستان طارم در افق طرح مجموعه ایست از سکونتگاههای هم پیوند با نقش غالب اقتصادی کشاورزی-گردشگری، دارای توان حفظ و جذب جمعیت برای تمرکز زدایی از شهر زنجان و با تامین کیفیت زندگی مناسب براساس شاخص های توسعه پایدار

^۱ پانزنگری در مطالعات طرح جامع ناحیه زنجان - جلد گزارش پیشنهادی، مهندسان مشاور ساویر، بهار ۱۳۸۳، صص ۲۴-۲۳